

«ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ»

Ճարտարապետության և շինարարության

Հայաստանի պետական համալսարանի

գիտական աշխատանքների գծով պրոռեկտորի ժ/պ

Ֆիզմաթ գիտ. դոկտոր

Մ. Գ. Բարսեղյան

20 նոյեմբերի 2020 թ.

ԱՌԱՋԱՏԱՐ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ

ԿԱՐԾԻՔԸ

Հովհաննես Սուրենի Զիբուխյանի «Թռչող ապարատների բարակապատ մեքենամասերի ամրության բարձրացումը ուլտրաձայնային տեխնոլոգիայի կիրառմամբ» թեմայով թեկնածուական ատենախոսության վերաբերյալ, ներկայացված ԲՈԿ-ի 034 մասնագիտական խորհրդին Ե.02.03. - «Մեքենաշինական արտադրության տեխնոլոգիաներ և սարքավորումներ» մասնագիտությամբ տեխնիկական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

Մասնակցում էին՝ Տեսական մեխանիկայի և նյութերի դիմադրության ամբիոնի վարիչ՝ ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ալբերտ Արամի Գուրգենյանը, ֆիզիկա-մաթեմատիկական գիտությունների դոկտոր Կարո Լերենցի Աղայանը, տ.գ.թ. դոցենտ Գևորգ Վահանի Տեր-Պետրոսյանը, տ.գ.թ. դոցենտ Լևոն Սուրենի Մխիթարյանը, տ.գ.թ. դոցենտ Զուլիխետտա Գևորգի Մուրադյանը, տ.գ.թ. Անգին Վիկտորի Մարտիրոսյանը, տ.գ.թ., դոցենտ Նորիկ Գևորգի Արևշատյանը, տ.գ.թ., դոցենտ Սամվել Լիպարիտի Գաբրիելյանը, տ.գ.թ., դոցենտ Սոնա Շանթի Վալեսյանը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ատենախոսական աշխատանքի թեման արդիական է, այն նվիրված է թռչող ապարատների աերոդինամիկական և քաշային բնութագրերի կատարելագործման, մրցունակության և որակի ցուցանիշների բարձրացման նպատակով բարակապատ մասերի նյութերի ամրության բնութագրերը լավացնող ամրացման նոր մեթոդների կիրառմանը, որն ունի կարևոր գործնական նշանակություն:

**ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՈՂՄԻՑ
ՍՏԱՑՎԱԾ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Բացահայտվել են ուլտրաձայնային տեխնոլոգիաների (ՈԻՉՏ) կիրառմամբ բարակապատ մեքենամասերի մակերևույթային պլաստիկ դեֆորմացիաների (ՄՊԴ) հարթեցման հիմնական առավելությունները և որոշվել է նանոհատիկային կառուցվածքի ստացման հնարավորությունները և ՄՊԴ գործընթացին՝ իրականացման ռեժիմներից կախված, անցման խորությունը: Մշակվել են մեքենաների բարակապատ մասերի համագործունեության և առանցքային կոշտությունների որոշման տեսական հիմունքները, ամրացված շերտը պայմանականորեն բաժանելով, ամրության շերտի անցման խորությունից կախված, ամրության սահմանի փոփոխության փորձարարական կախվածությունների հիման վրա ստացված մեխանիկական որոշակի հատկություններով շերտերի: Կատարված հետազոտությունների արդյունքների հիման վրա մշակվել է բարակապատ թերթային նյութերի երկկողմանի ուլտրաձայնային ամրացման եղանակ՝ նպատակ ունենալով հետագայում դրանք կիրառելու որպես նախապատրաստվածք՝ ճնշման միջոցով մշակմամբ բարակապատ մեքենամասերի ստացման համար:

Փորձարարական հետազոտությունների վերլուծության հիման վրա հեղինակի կողմից մշակվել է մեքենամասերի ՈԻՉՏ երկկողմանի ՄՊԴ-ի բարձր արդյունավետությունն ապահովող տեխնոլոգիական և գործնական կիրառման երաշխավորություններ:

**ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՆԵՐՆՈՒՄԸ**

Հետազոտությունների ընթացքում մեքենաների մեքենամասերի ամրացված մակերևույթի և բարակապատ մեքենամասերի ծոման և առանցքային կոշտության համագործունեության մեխանիկական որոշակի հատկություններով շերտերի պայմանական բաժանման հիման վրա, հաշվարկի համար ստացվել են բանաձևեր, որոնք թույլ են տալիս մեքենամասի նախագծման փուլում սահմանել դրա հաստությունը՝ ելնելով ամրության հավասարության պայմանից: <<D-Ross>> հայտնի մեթոդի հիման վրա բազմաշերտ կառուցվածքի ծոման համագործունեության որոշման համար ստացվել է բանաձև, որը թույլ է տալիս ընդլայնել դրա գործնական կիրառման ոլորտը: Մշակվել է բարակապատ թերթավոր նյութերի երկկողմանի ուլտրաձայնային ամրացման համար նոր մեթոդ (ՀՀ 3255 A պատենտ), որը թույլ է տալիս ստանալ երկու կողմից ամրացված, լայնական և երկայնական ուղղությամբ հավասար ամրային հատկություններով թերթային նախապատրաստվածքներ: Մշակվել է ուլտրաձայնային տատանումների փոքրածավալ եռամիջուկ մագնիսաստրիկցիոն փոխակերպիչների պատրաստման նոր մեթոդ (ՀՀ 3265 A պատենտ), որը թույլ է տալիս, անկախ մագնիսաստրիկցիոն նյութից, մեծացնել ուլտրաձայնային փոխակերպիչի հզորությո-

յունը մինչև 25,5 % – ով, իսկ առաջադրված հզորության դեպքում փոքրացնել դրա գաբարիտային չափերը մինչև 1,14 անգամ: Կատարված փորձարարական հետազոտություններում ստացվել են ՄՊԴ տեխնոլոգիական գործընթացների պարամետրերից կախված, ամրացված շերտերի միկրոկարծրությունների և դրանց անցման խորության քառակուսային մաթեմատիկական պարզեցված մոդելներ, որոնք կարող են կիրառվել այդ գործընթացների կառավարման համար:

Հետազոտության արդյունքները նախատեսվում են կիրառել << ԵՐԵՎԱՆԻ ԿԱՊԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ >> ՓԲԸ-ում և <<ԱՐՄԲԱԶԱԼՏ >> ՓԲԸ-ում՝ թոչող ապարատների և տարբեր նշանակության մեքենամասերի պատրաստման տեխնոլոգիական գործընթացներում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, 4 գլուխներից, ընդհանուր եզրակացությունից և առաջարկություններից, հիմնական եզրակացություններից և երաշխավորություններից, օգտագործված գրականության ցանկից՝ 152 անվանումով և հավելվածից: Այն շարադրված է 128 տպագիր էջի վրա, ընդգրկում է 60 նկար, 14 աղյուսակ: Հավելվածը կազմում է 3 տպագիր էջ:

Ներածությունում հիմնավորված է ատենախոսական թեմայի արդիականությունը, ներկայացված են հետազոտության նպատակը, խնդիրները և մեթոդները, աշխատանքի գիտական նորույթը և կիրառական նշանակությունը, բերված են պաշտպանության ներկայացված հիմնական դրույթները:

Առաջին գլխում ներկայացված են թոչող ապարատների կառուցվածքում կիրառվող նյութերը և դրանց բնութագրերի համեմատական վերլուծությունը, բարակապատ մեքենամասերը և դրանց ներկայացվող պահանջները: Տրված են թոչող ապարատների բարակապատ մեքենամասերի պատրաստման և մակերևութային շերտի ամրացման ավանդական տեխնոլոգիաների և այդ ուղղությամբ իրականացված աշխատանքների արդյունքների վերլուծությունը: Հեղինակի կողմից կատարվել է բարակապատ մեքենամասերի պատրաստման և մակերևութային շերտի ամրացման ուլտրաձայնային տեխնոլոգիաների (ՈԻՁՏ) առանձնահատկությունների վերլուծությունը:

Ձևակերպվել են հետազոտության նպատակը և խնդիրները:

Երկրորդ գլուխում հեղինակի կողմից փորձ է արվել գնահատել բարակապատ թիթեղից պատրաստված մեքենամասերի ծոման ու առանցքային կոշտությունների բարձրացման

հնարավորությունները նույն չափերով, սակայն ելակետային վիճակում գտնվող նախապատրաստվածքից պատրաստված մեքենամասի համեմատ, ուլտրաձայնային երկկողմանի ամրացումից հետո: Այդ նպատակի համար կատարվել է բարակապատ թիթեղի ուլտրաձայնային ամրացումից հետո ծոման կոշտության բարձրացման հնարավորությունների հետազոտումը, մասնավորապես՝ բարակապատ թիթեղի միակողմանի և երկկողմանի ուլտրաձայնային ամրացումից հետո ծոման կոշտության բարձրացման հնարավորությունների հետազոտումը: Ստացվել է բազմաշերտ թիթեղի Յունգի համագոր մոդուլի որոշման բանաձև, որով կառուցվել են տարբեր նյութերի համար ՈՒՉՏ - ով թիթեղի մակերևույթների երկկողմանի ամրացումից հետո դրա E_{h3} համագոր Յունգի մոդուլի կախվածությունները ամրացված շերտերի h_1 և h_2 հաստություններից և նրանց h_2/h_1 հարաբերությունից:

Հեղինակի կողմից գնահատվել են բարակապատ թիթեղից պատրաստված մեքենամասերի ուլտրաձայնային երկկողմանի ամրացումից հետո առանցքային կոշտության բարձրացման հնարավորությունները:

Ստացվել է կառուցվածքային վիճակից, շերտերի և ենթաշերտերի քանակից կախված՝ բազմաշերտ բարակապատ թիթեղի առանցքային կոշտության որոշման արտահայտությունը, որը թույլ է տալիս միկրոկարծրությունների չափման արդյունքներով և ստացված բանաձևով որոշել բարակապատ թիթեղի առանցքային կարծրությունը: Մշակվել են բարակապատ թիթեղի ուլտրաձայնային երկկողմանի ամրացման նոր տեխնոլոգիաները և գնահատվել դրանց առանձնահատկությունները:

Հիմնավորվել է, որ բազմաշերտ թիթեղի շերտերի և ենթաշերտերի առաձգականության հատկությունների և դրանց միկրոկարծրության միջև առկա է որոշակի ֆունկցիոնալ կապ, որը չի ազդում շերտերի Յունգի մոդուլների հարաբերությունների վրա: Հաստատվել է, որ շերտերի Յունգի մոդուլը համեմատական է այդ շերտերի միկրոկարծրությանը: Հաշվարկներով ստացվել է, որ թիթեղի նույնիսկ միակողմանի ուլտրաձայնային մշակումը թույլ է տալիս թիթեղի հաստությունը փոքրացնել 11,6%-ով, իսկ երկկողմանի ուլտրաձայնային մշակումը՝ մինչև 28,2%-ով:

Ներկայացվել են եզրակացություններ:

Երրորդ գլուխը նվիրված է փորձարարական հետազոտությունների ընդհանուր մեթոդաբանությանը: Հեղինակի կողմից փորձարարական հետազոտություններն իրականացվել են երկու փուլով: Առաջին փուլում հետազոտվել են մեքենամասերի միակողմանի հարթեցման գործընթացում փորձանմուշների ամրացված շերտի միկրոկարծրության և

խորության կախվածությունները մշակման տեխնոլոգիական ռեժիմներից, որոնց հիման վրա բացահայտվել են ամենաբարձր միկրոկարծրություն և խորություն ապահովող ռեժիմները: Երկրորդ փուլում, ըստ առաջին փուլում ստացված մշակման լավագույն ռեժիմների, հետազոտվել են մեքենամասերի երկկողմանի հարթեցման գործընթացում փորձանմուշների մեխանիկական հատկությունները բնութագրող համագոր առանցքային կոշտությունը, հոսունության սահմանները և նանոհատիկային կառուցվածքների ստացման հնարավորությունները: ՈւՊՏ-ով մակերևութային պլաստիկ դեֆորմացիայի հարթեցուցիչի մագնիսաառաձգական տրանսֆորմատորը պատրաստվել է նոր եղանակով, ըստ մագնիսաառաձգական տրանսֆորմատորի պատրաստման նոր եղանակի: Հաստատվել է, որ առաջարկվող եղանակն ուլտրաձայնային մագնիսակծկման կերպափոխիչի տրված զարբիտային չափերի դեպքում թույլ է տալիս մինչև 1,25 և ավելի անգամ բարձրացնել դրա հզորությունը կամ տրված հզորության դեպքում իջեցնել դրա զարբիտային չափերը 1,14 անգամ: Ներկայացվել է հարթեցուցիչի ուլտրաձայնային տատանումների ամպլիտուդի չափման և հարթեցման Pst ուժի ստեղծման մեթոդաբանությունը:

Ներկայացվել են եզրակացություններ:

Չորրորդ գլխում ներկայացված է փորձարարական հետազոտությունների արդյունքների մեքենայական մշակումը և վերլուծությունը: Փորձարարական հետազոտությունների արդյունքների մեքենայական մշակումը հեղինակի կողմից իրականացվել LabView միջավայրում մշակված հայտնի ծրագրի միջոցով: Ստացվել են հետազոտվող պարամետրի մաթեմատիկական մոդելի ռեգրեսիայի հավասարման հաստատուն գործակիցները, այդ պարամետրի առավելագույն և նվազագույն մեծություններն ապահովող տեխնոլոգիական ռեժիմները: Հեղինակն ստուգել է ստացված մաթեմատիկական մոդելի համարժեքությունը՝ ըստ Ֆիշերի 95% հավաստիության սահմանի: Փորձարարական հետազոտության ստացված արդյունքների հիման վրա հաստատվել է, որ բոլոր դեպքերում բազմաշերտ փորձանմուշի ՈւՊՏ-ով երկկողմանի ամրացումը, կախված նյութից, թույլ է տալիս դրանց առանցքային կոշտության գործակիցը բարձրացնել 22...36,7%-ով: Ընդ որում, որքան բարձր են նյութի պլաստիկ հատկությունները, այնքան բարձր է նշված գործակցի մեծությունը:

Իրականացված բազմաշերտ նմուշների առանցքային ձգման վիրտուալ հետազոտությունների իրականացման միջավայր է ընտրվել ANSYS Multiphysics փաթեթը: Հաստատվել է, որ դեֆորմացնող ինդենտորով շառավղային ուղղությամբ ՈւՊՏ-ով X18H9T մակնիշի չժանգոտվող պողպատից պատրաստված հարթ մեքենամասի մակերևութային շերտի երկկողմանի մշակելուց հետո մեքենամասի հոսունության սահմանը մեծանում է 13...49%-ով կախված հաստությունից: Հեղինակն ապացուցել է, որ դեֆորմացնող ինդենտորով

շառավղային ուղղությամբ ՈԻՁՏ-ով BT1-0 մակնիշի տիտանի համաձուլվածքից պատրաստված հարթ մեքենամասի՝ մակերևութային շերտի երկկողմանի մշակելուց հետո հոսունության սահմանը մեծանում է 9...17 %-ով՝ կախված հաստությունից:

Ներկայացվել են եզրակացություններ:

Ատենախոսության վերջում բերված են ընդհանուր եզրակացություններ և առաջարկություններ, հիմնական եզրակացություններ և երաշխավորություններ:

Ատենախոսական աշխատանքն ունի գիտագործնական նշանակություն, որի արդյունքները կարող են օգտագործվել գիտահետազոտական կազմակերպություններում, ուսումնական հաստատություններում, ինչպես նաև տարբեր նշանակության թոչող ապարատներ և բարակապատ մեքենամասեր արտադրող ընկերություններում և կազմակերպություններում:

Ատենախոսության վերաբերյալ կան հետևյալ դիտողությունները.

1. Նպատակահարմար կլիներ աշխատանքում ներկայացնել նաև անօդաչու թոչող սարքերի բարակապատ մեքենամասերի վերաբերյալ տվյալներ:
2. Ներկայացված չի ՈԻՁՏ հարթեցման տեխնոլոգիական ռեժիմների փոփոխության ազդեցության գնահատումը վերջնարդյունքների վրա:
3. Տրված չէ TIRA test 2300 մակնիշի պոկման /խզման/ մեքենայի փորձարկման սխալանքի մեծությունը:
4. Բերված չեն Y3Γ-10 մակնիշի 10 կՎտ հզորությամբ ուլտրաձայնային գեներատորի տեխնիկական բնութագրերը:
5. Ցանկալի կլիներ ներկայացնել առաջարկվող նոր տեխնոլոգիաների կիրառման արդյունքում տնտեսական արդյունավետության ցուցանիշները:
6. Նկ4.7-4.11 –ում չափողականությունները տրված են ռուսերեն:

Արված դիտողությունները սկզբունքային չեն և ամենևին չեն ազդում թեկնածուական ատենախոսության որակի վրա:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Հովհաննես Մուրենի Չիբուխյանի ատենախոսությունն ավարտուն գիտական աշխատանք է, որտեղ հեղինակի կողմից կատարված հետազոտությունների հիման վրա լուծվում են թոչնոդ ապարատների աերոդինամիկական և քաշային բնութագրերի կատարելագործման, մրցունակության և որակի ցուցանիշների բարձրացման նպատակով բարակապատ մասերի նյութերի ամրության բնութագրերը լավացնող ամրացման խնդիրները և առաջարկվում են նոր մեթոդներ:

Սեղմագրում արտացոլված են ատենախոսության հիմնական բովանդակությունը:

Ատենախոսության հիմնական դրույթները ներկայացված են հեղինակի կողմից հրատարակված տասնմեկ գիտական հոդվածներում: Ատենախոսի կողմից հետազոտական աշխատանքը կատարվել է պատշաճ մակարդակով:

Ատենախոսությունը բավարարում է «Հայաստանի Հանրապետության գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի» 7-րդ կետի, ինչպես նաև ՀՀ ԲՈԿ-ի կողմից թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին, համապատասխանում է Ե.02.03 - «Մեքենաշինական արտադրության տեխնոլոգիաներ և սարքավորումներ» մասնագիտությանը, իսկ ատենախոսության հեղինակը՝ Հովհաննես Մուրենի Չիբուխյանն արժանի է տեխնիկական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Առաջատար կազմակերպության կարծիքը ձևավորվել է Ճարտարապետության և շինարարության Հայաստանի ազգային համալսարանի Տեսական մեխանիկայի և նյութերի դիմադրության ամբիոնի 2020 թ. նոյեմբերի 18-ին առցանց եղանակով կայացած նիստի քննարկման արդյունքում (արձանագրություն թիվ 02):

Տեսական մեխանիկայի և նյութերի դիմադրության ամբիոնի վարիչ
ֆիզիկամաթեմատիկական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

Ա.Ա. Գուրգենյան

Ա.Ա. Գուրգենյանի ստորագրությունը հաստատում է
ՃՀՀԱՀ գիտական քարտուղար
տեխնիկական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Լ.Հ. Լևոնյան